

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI ■ ■
HZ. ÖMER
S E M P O Z Y U M U

2. Cilt

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu
2. Cilt

ISBN
978-605-4561-00-0

Editör
Prof. Dr. Ali AKSU

Redaksiyon
Arş. Gör. Maruf ÇAKIR
Arş. Gör. Alper AY

Baskı
Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası

Kapak ve İç Düzen
Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaası

Dağıtım
Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Sivas/2018

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLARARASI ■ ■
Hz. ÖMER
S E M P O Z Y U M U

Editör
Ali AKSU

2. Cilt

SİVAS/2018

ONUR KURULU

İsmet YILMAZ

Davut GÜL

Sami AYDIN

Prof. Dr. Alim YILDIZ

Recep Şükrü BALKAN

Milli Eğitim Bakanı

Sivas Valisi

Sivas Belediye Başkanı

Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü

Sivas Müftüsü

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ali AKSU

Prof. Dr. Ünal KILIÇ

Prof. Dr. Yusuf DOĞAN

Doç. Dr. Mehmet TIRAŞCI

Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM

Arş. Gör. Sena KAPLAN

Arş. Gör. Maruf ÇAKIR

Arş. Gör. Alper AY

Arş. Gör. Sema TOMBUL

Arş. Gör. Salime Bera KEMİKLİ

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

Prof. Dr. Adem APAK

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL

Prof. Dr. Ali ÇELİK

Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA

Prof. Dr. Bünyamin ERUL

Prof. Dr. Cemal AĞIRMAN

Prof. Dr. Galip YAVUZ

Prof. Dr. Hasan KESKİN

Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE

Prof. Dr. Kasım ŞULUL

Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ

Prof. Dr. Mehmet Ali KAPAR

Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin VAROL

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR

Prof. Dr. Mehmet Salih ARI

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Prof. Dr. Metin İZETİ

Prof. Dr. Mustafa Doğan KARACOŞKUN

Prof. Dr. Mustafa FAYDA

Prof. Dr. Numan ARUÇ

Prof. Dr. Ömer Faruk YAVUZ

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

Prof. Dr. Rıza SAVAŞ

Prof. Dr. Sabri ERTURHAN

Prof. Dr. Sayed Kazem TABATABEİ

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

Prof. Dr. Şefaeddin SEVERCAN

Doç. Dr. Ali AVCU

Doç. Dr. Ali Osman KURT

Doç. Dr. Dursun Ali AYKIT

Marmara Üniversitesi

Uludağ Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Osmangazi Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi

Ankara Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Marmara Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Ankara Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Harran Üniversitesi

Yakın Doğu Üniversitesi

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Aksaray Üniversitesi

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Makedonya

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Marmara Üniversitesi

Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi

Cumhuriyet Üniversitesi

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dokuz Eylül Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Meşhed Üniversitesi İran

Ankara Üniversitesi

Erciyes Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Sosyal Bilimler Üniversitesi

Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer ASLAN
Dr. Abdulhalim b. Sallah
Dr. Bakit MURZARAIMOV
Dr. Tarık Abdulcelil
Öğr. Gör. Abdurrahman Hasan Ahmad
Öğr. Gör. Ahmad Said
Öğr. Gör. Safaa Sawsak
Öğr. Gör. Salman Mallayahi

Cumhuriyet Üniversitesi
Malezya İslam Üniversitesi
Kırgızistan
Mısır
Cumhuriyet Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi
Cumhuriyet Üniversitesi

KATILIMCI LİSTESİ

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Prof. Dr. Adem APAK
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL
Prof. Dr. Ali AKSU
Prof. Dr. Alim YILDIZ
Prof. Dr. Cemal AĞIRMAN
Prof. Dr. Hayri ERTEN
Prof. Dr. İsrail BALCI
Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE
Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
Prof. Dr. Mehmet Salih ARI
Prof. Dr. Metin BOZKUŞ
Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR
Prof. Dr. Metin YILMAZ
Prof. Dr. M. Hanefi PALABIYIK
Prof. Dr. Mustafa FAYDA
Prof. Dr. Mustafa KILIÇ
Prof. Dr. Nasi ASLAN
Prof. Dr. Ömer Faruk YAVUZ
Prof. Dr. Özcan HİDIR
Prof. Dr. Recep TOPARLI
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ
Prof. Dr. Sabri ERTURHAN
Prof. Dr. Salih ÇİFT
Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN
Prof. Dr. Şamil DAĞCI
Prof. Dr. Ünal KILIÇ
Prof. Dr. Yusuf DOĞAN
Doç. Dr. Ahmet GÜZEL
Doç. Dr. Bediâ KOÇAKOĞLU
Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ
Doç. Dr. Hanifi ŞAHİN
Doç. Dr. İbrahim YILMAZ
Doç. Dr. İhsan ARSLAN
Doç. Dr. İsmail PIRLANTA
Doç. Dr. Kenan AYAR
Doç. Dr. Mehmet AKBAŞ
Doç. Dr. Muharrem ÖNDER
Doç. Dr. Mustafa ÖZKAN
Doç. Dr. Ömer ASLAN
Doç. Dr. Ömer ÖZPINAR
Doç. Dr. Şaban ÖZ

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Necmettin Erbakan Üni. İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Necmettin Erbakan Üni. İlahiyat Fakültesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üni. İslami İlimler Fak.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İst. Sabahattin Zaim Üni. İslami İlimler Fak.
Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Necmettin Erbakan Üni. Edebiyat Fakültesi
Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni. İlahiyat Fak.
Recep Tayyip Erdoğan Üni. İlahiyat Fakültesi
Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üni. İslami İlimler Fak.
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Necmettin Erbakan Üni. İlahiyat Fakültesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. İlahiyat Fak.

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim OFLAZ
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman DEMİRCİ
Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇİFTÇİ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EKŞİ
Dr. Öğr. Üyesi Ali KARAKAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Arif ATALAY
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan HIRA
Dr. Öğr. Üyesi Eid Fathi Abdellatif Abdelaziz
Dr. Öğr. Üyesi Fatih OĞUZAY
Dr. Öğr. Üyesi Feyza Betül KÖSE
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ATMACA
Dr. Öğr. Üyesi Hafel ALYOUNES
Dr. Öğr. Üyesi Halit ÇİL
Dr. Öğr. Üyesi Hasan TÜRKMEN
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ACAR ÇINAR
Dr. Öğr. Üyesi İskender ŞAHİN
Dr. Öğr. Üyesi İsmet EŞMELİ
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut KELPETİN
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÖKTAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ŞİMŞİR
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zülfi CENNET
Dr. Öğr. Üyesi Muammer BAYRAKTUTAR
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖREGEN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KIRANATLIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Necati BARIŞ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SAFA
Dr. Öğr. Üyesi Nadir KARAKUŞ
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah YAZAR
Dr. Öğr. Üyesi Osman AYDINLI
Dr. Öğr. Üyesi Ömer SABUNCU
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÖNAL
Dr. Öğr. Üyesi Sezay BEKDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY
Dr. Öğr. Üyesi Tahsin KOÇYİĞİT
Dr. Öğr. Üyesi Tecelli KARASU
Dr. Öğr. Üyesi Tuğrul TEZCAN
Dr. Öğr. Üyesi Vehbi ÜNAL
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz ÇELİK
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf EŞİT
Dr. Öğr. Üyesi Yüksel GÖZTEPE
Dr. Öğr. Üyesi Zekiye SÖNMEZ
Dr. Mehmet Nur AKDOĞAN
Dr. Musab HAMOD
Öğr. Gör. Cuma KARAN
Arş. Gör. Dr. Fuat İSTEMİ
Arş. Gör. Halil İbrahim YILMAZ
Arş. Gör. Korkut DİNDİ
Arş. Gör. Mahmut OLGAÇ
Arş. Gör. Osman AYDIN
Arş. Gör. Ramazan ÖGTEM
Arş. Gör. Sema TOMBUL
Arş. Gör. Vahdettin YAĞMUR
Fatma ŞİMŞEK

Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fak.
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fak.
Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fak.
Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Çanakkale Onsekiz Mart Üni. İlahiyat Fak.
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. İlahiyat Fak.
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni. İlahiyat Fak.
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üni. İlahiyat Fak.
Ömer Halisdemir Üni. İslami İlimler Fak.
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İzmir Katip Çelebi Üni. İslami İlimler Fakültesi
Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Necmettin Erbakan Üni. Eğitim Fakültesi
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ömer Halisdemir Üni. İslami İlimler Fakültesi
Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üni. İslami İlimler Fakültesi
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üni. İslami İlimler Fakültesi
Fırat Üni. İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Muş Alparslan Üni. İslami İlimler Fakültesi
Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Ömer Halisdemir Üni. İslami İlimler Fakültesi
Muş Alparslan Üni. İslami İlimler Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Afyon Kocatepe Üni. İslami İlimler Fakültesi
Diyanet İşleri Bşk. Din İşleri Yüksek Kurulu
Sinop Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Karadeniz Teknik Üni. İlahiyat Fakültesi
Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ağrı İbrahim Çeçen Üni. İslami İlimler Fakültesi
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Bitlis Eren Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

İÇİNDEKİLER

Hz. Ömer'in Râşid Halifelerle İlişkilerine Dair Bazı Mülâhazalar Doç. Dr. Ahmet Güzel	11
Hz. Ömer'in Halid B. Velîd ile İlişkisi Doç. Dr. Cahit Külekçi	41
Hz. Ömer'in Basra Valisi Ebû Mûsâ El-Eş'arî ile İlişkileri Doç. Dr. Kenan Ayar	55
Hz. Ömer'in Ebu Ubeyde B. El-Cerrah ile İlişkisi Dr. Öğr. Üyesi Osman Aydın	73
Hz. Ömer Döneminde Tarım ve Toprak Sistemi Dr. Öğr. Üyesi Fatih Oğuzay	93
Hz. Ömer ve Merkez-Taşra Münasebeti Dr. Öğr. Üyesi Nadir Karakuş	149
Hz. Ömer'in Valilerini Denetime Tabi Tutması Prof. Dr. Ünal Kılıç	165
Hz. Ömer'in Yeni Fethedilen Topraklara Yönelik Uyguladığı Toprak Rejimi Dr. Öğr. Üyesi Abdulhalim Ofraz	187
Halife Ömer Döneminde Yürütme ve Personel Atamada Oluşan Normlar Prof. Dr. Hayri Erten	197
Bir Şehir Kurucusu ve Bayındırlık Faaliyetleri Yönüyle Hz. Ömer Doç. Dr. Tahsin Koçyiğit	207
Hz. Ömer'in Yahudilerle İlişkileri Dr. Öğr. Üyesi İsmet Eşmeli	241
Hz. Ömer'in Arap Yarımadası ve Çevresindeki Hıristiyanlarla Münasebetleri Dr. Öğr. Üyesi Zekiye Sönmez	255
İslâm Tarihi Kaynaklarına Göre Şurût-u Ömeriyye Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman Demirci	293

“Risâle Fî Mecîi Aşrate Min Yehûdi Hayber İlâ Ömer (Ra) Fî Suâli Mesâil” İsimli Yazma Eserin Tahkîk, Tahlîl ve İçerik Açısından Tenkîdi Arş. Gör. Osman Aydın	309
Sünnî ve Şîî Kaynaklarına Göre Hz. Ömer ve Kırtâs Olayı Prof. Dr. Mehmet Salih Arı	323
Hz. Ömer ve Kıtık (Âmü'r-Ramâde) Yılı Dr. Sevim Demir Akgün - Prof. Dr. Levent Öztürk	333
Hz.Ömer ve İskenderiye Kütüphanesinin Yakılması İddiası Dr. Öğr. Üyesi Sezgin Güçlüay - Dr. Mehmet Ertan Bamyacı	341
Hz. Ömer Suikastı Prof. Dr. Adnan Demircan	357
Hz. Ömer'in Aile Hayatı Dr. Öğr. Üyesi Feyza Betül Köse	371
Hz. Ömer'in Eşleriyle İlişkileri Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kıranatlıoğlu	391
Hz. Ömer'in Ümmü Külsûm bt. Ali ile Evliliği Bağlamında Şîî-İmâmî Kaynakların Ömer Algısı Dr. Mehmet Nur Akdoğan	401
Ubeydullah B. Ömer'in Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri Doç. Dr. İhsan Arslan	417
Hz. Ömer'in Müslüman Aile Yapısını Oluştururken Gözettiği Prensiplerin Değerlendirilmesi Arş. Gör. Ramazan Ögtem	445
Hz. Ömer'in Cariyelerin Giyimine Müdahalesi Prof. Dr. Rıza Savaş	459
Kamuoyunun Sözcüsü Hz. Ömer Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Safa	465
Hz. Ömer'in Farklı Sosyal Kesimlerle Olan İlişkisi Doç. Dr. Vehbi Ünal	477

Hz. Ömer'in Mizah Anlayışı Prof. Dr. Yusuf Doğan	491
Edebiyatımızda Hz. Ömer Prof. Dr. Alim Yıldız	505
Kutsalın Sekülerleşmesi: Biyografik Roman Örneğinde Hz. Ömer Doç. Dr. Bedia Koçakoğlu - Fatma Şimşek	519
XX. Asırda Dinî Edebiyatın İki Güçlü Temsilcisi Mehmet Âkif ve Necip Fazıl'ın Şiirlerinde Hz. Ömer Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Göktaş	541
Bir Liderin Kişiliği: Hz. Ömer Doç. Dr. Mustafa Özkan	565
Hz. Ömer'in Dındarlığı Ve Kışılığı Arasındaki İlişkiye Psikolojik Bir Değerlendirme Dr. Öğr. Üyesi Hatice Acar Çınar	573
Hz. Ömer'in Çocuklar İle İlişisinin Günümüz Pedagojisi Açısından İncelenmesi Dr. Öğr. Üyesi Teceli Karasu	583
Kişilik Tahlili Bağlamında Hz. Ömer'de Sorumluluk Duygusu Prof. Dr. Ahmet Önkâl	595

HZ. ÖMER'İN YAHUDİLERLE İLİŞKİLERİ

İsmet EŞMELİ*

İslam, Hz. Peygamber döneminden başlayarak farklı coğrafya ve milletlere ulaşmıştır. Hz. Ömer dönemi fetihler açısından önemli bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, farklı coğrafyaların ve dolayısıyla farklı inançlara sahip insanların İslam ile tanışması ve Müslümanlarla sosyal, dinî, askerî, siyasî ve ticarî ilişkilerde bulunması daha ziyade Hz. Ömer zamanında iyice kendini hissettirerek toplumsal anlamda yeni hüküm ve anlayışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Hz. Ömer'in Yahudilerle olan ilişkilerine geçmeden önce Hz. Peygamberin ve ilk halife Hz. Ebu Bekir'in Yahudilerle olan ilişkilerine kısaca değinmek konunun daha anlaşılır olmasına katkı sağlayacaktır.

1. Hz. Ömer Öncesi Yahudilerle İlişkiler

Hz. Ömer sadece Yahudilerle olan ilişkilerinde değil tüm gayri müslim statüsünde olanlarla ilişkilerinde diğer yaptığı işlerinde olduğu gibi kendisinden önceki uygulamalara riayet etmeyi; yani, ayet ve sünnete tabi olmayı, kendisine şiar edinmiştir. Özellikle o, Hz. Peygamber'in gayri müslimlerle ilişkisi hususundaki uygulamalarına titizlikle dikkat etmiştir.¹¹⁷⁴

1.1. Hz. Peygamberin Yahudilerle İlişkileri

Müslüman-Yahudi ilişkisi Mekke döneminden daha ziyade Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra gerçekleşmiştir. Ancak, Mekke döneminde Hz. Peygamber'in Yahudilerin panayırılar¹¹⁷⁵ vesilesiyle Mekke'ye gelmeleri ve vahiy neticesinde onlar hakkında bilgi sahibi olduğu bilinmektedir.¹¹⁷⁶

Yahudilerin Medine ve civarına yerleşmeleri Babil sürgününden sonra olduğu bilinmektedir. Sürgünden sonra buraya yerleşen Yahudiler, ilk zaman-

---

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹¹⁷⁴ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2014, s. 283-285.

¹¹⁷⁵ Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 17.

¹¹⁷⁶ İlgili ayetler için bakınız: A'raf, 7/105, 134 – 138; Yunus, 10 / 90,93; İsrâ, 17 / 2, 101, 104; Taha, 20 / 47, 80, 94; Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, Gökkuşbuğu, İstanbul 2004, s. 31.

larda toplumda söz sahibi iken daha sonraki dönemlerde Evs ve Hazrec kabilesinin güç kazanması neticesinde eskiden sahip oldukları güçlerini kaybetmekle birlikte yine de varlıklarını farklı yol ve yöntemlerle hissettiriyorlardı.¹¹⁷⁷

Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettiği dönemde Yahudilerin, toplumun nüfusunun yarısı kadar bir nüfusu sahip oldukları malumdur. Yahudiler, Medine'ye Müslümanların hicret etmesinden memnun olmamakla beraber, Hz. Peygamber Yahudilerle olan ilişkilerinde çok dikkatli davranmıştır. Hatta O'nun bu tutum ve davranışı karşısında Yahudilerden Müslümanlığı seçenler bile olmuştur.¹¹⁷⁸

Hz. Peygamber, gayri müslimlerle olan ilişkilerinde Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu durum, hicretin birinci yılında yapılan İslam Devletinin ilk Anayasası olarak da bilinen Medine Antlaşmasında yer almıştır. Hz. Peygamber, Yahudilerin de taraf olduğu antlaşmada vatandaşlık esasına dayalı bir sözleşme gerçekleştirmiştir.¹¹⁷⁹ Bu antlaşmayla Yahudiler, İslam Devletinin vatandaşı olarak kabul edilmiştir. Bu sözleşmede Yahudiler, Müslümanların hâkimiyetini kabul edenler olarak belirtilmiştir. Müslüman toplumunun içerisinde yer alan Yahudiler, Müslümanlarla birlikte şehre saldıranlara karşı savaşarak şehri korumayı kabul etmişlerdir. Bu antlaşma birçok konuda Yahudiler ile Müslümanların ilişkilerini düzenlemektedir. Konuyu uzatmamak adına bu antlaşmanın Yahudilerle ilgili olan maddelerinin özetlenmiş halini aktarmak isabetli olacaktır.

1. Müslümanlarla Yahudiler dostluk içinde ilişkilerini sürdürecektir.
2. Her iki topluluk dini inançlarında hür olacaklardır.
3. Şehir, düşman saldırısına karşı birlikte savunulacaktır.
4. İki taraftan biri, üçüncü bir tarafa savaş ilanına mecbur kalırsa, birbirine yardım edeceklerdir.
5. İki taraftan birinin, başkalarıyla yapacağı barışlara iki taraf da katılacaklardır.
6. Diyetler belli esaslar çerçevesinde ortaklaşa ödenecektir.
7. Medine içinde ve dışında her türlü can güvenliği sağlanacaktır.
8. Medine içinde her türlü savaş yasaklanmıştır, hiçbir taraf müşriklerle iş birliği yapmayacaktır."¹¹⁸⁰

Hicretten dolayı rahatsızlıklarını her fırsatta açığa vuran Yahudilere karşı Hz. Peygamber'in tutumu onlarınki gibi olmamıştır. Yahudilerin Müslümanlardan rahatsız olmalarının temelinde Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı olan

¹¹⁷⁷ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 24-26; Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir*, s. 11.

¹¹⁷⁸ Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir*, s. 18.

¹¹⁷⁹ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 35-36.

¹¹⁸⁰ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 39-40.

tutum ve davranışlarından öte, yıllarca hâkim güç olarak sürdürdükleri topraklarda kendi çıkarlarının aksine bir durumun gelişmiş olması ve güçlü bir İslam toplumunun oluşmakta olması yer almaktadır.¹¹⁸¹

Hicretle birlikte antlaşma gereği sulh içerisinde devam eden Müslüman-Yahudi ilişkileri hicretin ikinci yılında Medinelî bazı Yahudi kabilelerinin antlaşmaya aykırı hareketleri neticesinde bozulmaya başlamıştır. Ancak Hz. Peygamber, her Yahudi kabilesine karşı bir cezalandırma faaliyeti içerisine girmemiştir. Sadece antlaşma hükümlerine uymayan Yahudi kabile veya kabileleri antlaşmaya uymamalarının sonucuna katlanmak zorunda bırakılmıştır.¹¹⁸²

Hz. Peygamber ve dört halife döneminde Müslümanlar ile gayri müslimlerin ilişkileri genel itibarıyla antlaşmalara bağlı olarak huzur ve sükûnet içinde olmuştur. Zira, İslam Devletinin tebaası olarak, genelde gayri müslimler özelde ise Yahudiler, zimmî statüsü çerçevesinde kabul edilmiş, can, mal, ticaret, din, güvenlik, eğitim gibi hususlarda İslam Devletinin güvencesi altına alınmıştır. Hatta, zimmî olarak kabul edilmenin sonucunda İslam Devletine karşı olan cizye, haraç, öşür gibi sorumluluklarını yerine getiren Yahudiler, İslam Devletinin kendilerine garanti ettiği hususlarda güvenlerinden tereddüt etmemişlerdir.¹¹⁸³

Hz. Peygamber'in Yahudilerle olan ilişkisi yukarıda da aktardığımız şekliyle hep yapıcı olmuş, yapılan anlaşmalar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Hz. Peygamber döneminde Arap Yarımadasında ve dışında bulunan Yahudi topluluklarının olduğu bilinmektedir. Arap Yarımadasında bulunan Yahudilerle olan ilişkilerinde Hz. Peygamber, onlarla yapmış olduğu antlaşma çerçevesinde kalmıştır. İlk zamanlar, antlaşmaya bağlı kalmaya devam eden Yahudi kabileleri zamanla antlaşmaya muhalif davranışlarda bulunmuşlar ve bunun neticesinde yaptıklarının karşılığını görmüşlerdir. Mesela, Benû Kaynuka Yahudilerinin Hz. Peygamber ile yaptığı antlaşmaya uymayarak Yahudilerin Müslüman bir kadını rahatsız etmeleri ve bu olayla bağlantılı olarak bir Müslümanın olaya müdahil olması sonucunda Yahudiler tarafından öldürülmesi olayı Müslümanları öfkelenmiştir. Ve sonuçta, yaptıkları neticesinde Benû Kaynuka Yahudileriyle olan muahede bozulmuştur. Bunun neticesinde Hz. Peygamber, Benû Kaynuka Yahudilerini 15 gün boyunca kuşatmış ve sonuçta Medine dışına sürülmelerine karar vermiştir. İlerleyen zaman içerisinde diğer Benû Nadir ve Benû Kurayza Yahudi kabileleri çeşitli şekillerde muahedeleri-

¹¹⁸¹ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, s. 169.

¹¹⁸² Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 170-171.

¹¹⁸³ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidin Devri*, s. 271-272 ve 277-278.

ne sadık kalmamışlardır. Neticede, Benû Nadir Yahudileri sürgün edilme; Benû Kurayza Yahudileri ise, Sa'd b. Mu'az'ın Tevrat'tan kaynaklı ölüm cezasına çarptırılmışlardır.¹¹⁸⁴ Ancak, burada İslam Peygamberinin Yahudilere uyguladığı bu cezalar, yapmış olduğu muahedeyi bozmalarının bir neticesidir. Yahudi kabilelerine yapılan bir zulüm gibi addedilmesi bu konuya ön yargı ile bakmak olacaktır. Ayrıca Medine dışına sürgün edilen Yahudi kabileleri yine zimmî olmanın getirdiği imkânlardan mahrum bırakılmışlar da değillerdir.¹¹⁸⁵

Hayber'in fethi ile Müslüman Yahudi ilişkisi durulmaya girerek daha sakin bir süreç geçirmiştir. Bunda Müslümanların iyice güçlenmesi ve Yahudi topluluklarının çıkarlarına muahedelerine bağlı olmaktan daha uygun gelen bir durumun olmaması belirleyici olmuştur,¹¹⁸⁶ diyebiliriz. Hayber'in fetih sürecinin detayına konumuzu fazla uzatmamak adına girmeden fethin sonucunda Hz. Peygamber'in Hayber Yahudileri ile yaptığı antlaşma değerlendirildiğinde, bu antlaşmada daha sonraki dönemlerde sadece Yahudilere karşı değil aynı zamanda gayri müslimlere karşı İslam Devletinin tutumunu teşkil eden esasların olduğu alanın uzmanları tarafından ifade edilmektedir.¹¹⁸⁷ Hayber'in fethi sonucunda Yahudilerle Hz. Peygamberin yaptığı antlaşmanın ayrıntısını, Hz. Ömer'in Hayber'de bulunan Yahudilerin Hz. Ömer tarafından çıkarılması sürecini aktarırken tekrar olmaması için, aşağıda ilgili bölümde değerlendireceğim.

Hz. Peygamber dönemini Yahudilerle olan ilişkileri açısından değerlendirecek olursak, Mekke döneminde Yahudilerle ilişkiler vardır diyebileceğimiz bir durum söz konusu olmamıştır. Çünkü Mekke'de yaşayan Yahudi topluluğunun olmadığı açıktır. Ancak panayırlara katılan Yahudilerle Hz. Peygamber'in bir ilişkisinin olabileceği düşünülmektedir. Hz. Peygamber'in Medine döneminde Yahudilerle olan ilişkisini değerlendirecek, hicretten itibaren Arap Yarımadasında bulunan Yahudi kabilelerle iyi niyet üzerine devam eden ancak zaman zaman Yahudilerin Müslümanlarla yaptıkları muahedeye muhalif davranışları neticesinde yaşanan sıkıntılar dışında ilişkileri zedeleyecek bir durum ortaya çıkmamıştır. Bu durum, Hz. Peygamber'in Hayber'i kuşatarak almasıyla Müslümanlarla Yahudi kabileler arasındaki ilişki daha sakin bir seyir içine

¹¹⁸⁴ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 49-62; Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, s. 171.

¹¹⁸⁵ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 141; Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir*, s.19-22.

¹¹⁸⁶ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 66.

¹¹⁸⁷ Mustafa Fayda, "Hz. Ömer'in Hayber ve Çevresi İle Necran'dan Gayri müslimleri Çıkarması", *Doğuk Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I*, İzmir 1983, ss. 51-66.

girmiştir. Hz. Peygamber, tüm gayri müslimlerle olduğu üzere Yahudilerle de insanî düzeyde vatandaşlık esasına dayalı bir ilişki sürdürmüştür.¹¹⁸⁸

1.2. Hz. Ebu Bekir'in Yahudilerle İlişkileri

Birinci halife Hz. Ebu Bekir kendi döneminde daha ziyade Peygamberimizin ölümü sonrasında ortaya çıkan yeni durumla ve buna bağlı olarak cereyan eden Ridde hareketleriyle uğraşmıştır. Ridde olaylarına rağmen Hz. Ebu Bekir döneminde İslam'ın farklı bölgelere yayılması kısmen devam etmiştir. Hz. Ebu Bekir döneminde gayr-i Müslümlerle olan ilişkiler hususunda Hz. Peygamber döneminden farklı bir durum yaşanmamıştır. Yahudilerle olan ilişkiler açısından da Hz. Ebu Bekir dönemi öncesindeki dönemin devamı niteliğindedir. Bu açıdan bu dönemin hem kısa bir süreç olması hem de İslam Devleti sınırlarında fazla bir değişikliğin olmaması gibi sebeplerle Yahudilerle ilişki alanında öne çıkan bir durum söz konusu değildir.¹¹⁸⁹

2. Hz. Ömer'in Yahudilerle İlişkileri

Hz. Ömer dönemi, İslam Devletinin sınırlarının birçok farklı bölge ve kültürleri içine alacak şekilde genişlediği bir dönem olmuştur. Bu durum, hem gayri müslimlerle İslam Devletinin bağlarının şekillenmesi hem de İslam Devleti teşkilatlarının daha da olgunlaşması konularında Hz. Ömer döneminin ön planda olmasını da beraberinde getirmiştir. Hz. Ömer, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir döneminden itibaren gayri müslimlerle ilgili olarak uygulanmakta olan antlaşmalara riayet etmekle birlikte kendi döneminde yeni ortaya çıkan durumlarda her zaman ve büyük bir dikkatle Hz. Peygamber'in koyduğu çerçeveye bağlı kalma hususunda çok titiz davranmıştır. Özellikle bu durum, Hz. Peygamber'in kendileriyle yarıcılıkla(zirai ortaklık) antlaştığı Hayber Yahudilerini yerlerinden çıkarırken belirgin bir şekilde görülmektedir.¹¹⁹⁰

Hz. Ömer'in Yahudilerle olan ilişkisini ele alırken onun gayri müslimlerle olan ilişkisinden bir grupla olan ilişkisini inceleyeceğiz. Bu nedenle, Hz. Ömer'in gayri müslimlerle olan ilişkisine genel olarak yer verdikten sonra Yahudilerle olan ilişkisi özelinde detaylandırmak konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacağı kanaatindeyim.

Hz. Ömer idaresinde gayr-i Müslümlerin durumu, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir dönemlerinden ayrı olarak değerlendirilmesi yararlı olacaktır. Hz.

¹¹⁸⁸ İsmail Hakkı Atçeken, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992, s. 175-178.

¹¹⁸⁹ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 79-80

¹¹⁹⁰ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 184-185 ve 263-267.

Ömer, her şeyden önce gayri müslimlerle olan ilişkilerinde İslam'ın koyduğu ve Hz. Peygamber'in uyguladığı prensiplere bağlı kalma hususunda oldukça titiz davranmıştır. Onun döneminde gayri müslim vatandaşlar antlaşma karşılığında İslam Devletinin birer tebaası olarak kabul ediliyordu. Böylece Müslüman olmayan tebaa can, mal, din vb. konularda İslam Devletinin garantisi altındaydı.¹¹⁹¹

Hz. Ömer'in Yahudilerle olan ilişkisini farklı açılardan ele alıp incelemek mümkündür. Bu alanda çalışma yapan hocalarımız genellikle Hz. Ömer'in gayri müslimlerle ve dolayısıyla Yahudilerle olan ilişkilerini ya bölgeler bazında ya da ilgili alan bazında ele almayı tercih etmişlerdir. Bu alanın ilim adamları, bu ayrımlara dayalı olarak konuyu ele almayı tercih etmelerindeki temel etmenlerin veri yetersizliğinden ve tekrara düşme endişesinden kaynaklandığını ifade etmişlerdir.¹¹⁹² Biz de Hz. Ömer'in Yahudilerle olan ilişkisini bölgeler bazında değil de ilgili alan bazında incelemeyi tercih ettik. Ancak, Hz. Ömer'in Yahudilerle olan ilişkisi incelenirken söz konusu alanların birbiriyle olan geçişken ilişkileri de dikkate alınmalıdır.

2.1. Dinî İlişkiler

İslam, gayri müslimlere bazı hak ve sorumluluklar vermiştir.¹¹⁹³ İslam, bütün insanlara insanca muamelede bulunma prensibini getirmiştir.¹¹⁹⁴ Hz. Peygamber ve halifeler döneminde bu durum kendisini göstermiştir. İslam, Ehl-i Kitap'ın kendi dinlerini yaşamaları konusunda insana gerektiği değeri vermiş ve Ehl-i Kitap'ı dinlerinde serbest bırakmıştır.¹¹⁹⁵ Hatta Müslümanlardan onların kutsallarına karşı saygılı olmalarını, alay etmemelerini ve sövmemelerini istenmiştir.¹¹⁹⁶ Diğer taraftan İslam, Müslüman erkeklere Ehl-i Kitap'tan kadınlarla bazı şartlar çerçevesinde evlenebilmesine müsaade etmiştir.¹¹⁹⁷ Böylece İslam, Müslüman toplumu içerisinde bulunan Ehl-i Kitap'a, dolayısıyla Yahudilere geniş insanî imkânlar tanımıştır.

Hz. Ömer, kendi idaresinde bulunan tüm inanç sahiplerine Kur'an ve Sünnet hükümleri çerçevesinde muamelede bulunma gayreti içinde olmuştur. Hz. Ömer, din konusunda İslam'ın çizdiği çerçevede idaresindeki Yahudilere gereken serbestliği göstermiş ve bu hususta titiz davranmıştır. Hz. Ömer'in hilafetin-

¹¹⁹¹ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 123-124.

¹¹⁹² Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir*, s. 45-46.

¹¹⁹³ İsrâ, 17/70; Hucurât, 49/13; Mümtehine, 60/8.

¹¹⁹⁴ Tîn, 95/4.

¹¹⁹⁵ Bakara, 2/256.

¹¹⁹⁶ En'am, 6/108.

¹¹⁹⁷ Mâide, 5/5.

de Yahudilerin durumu, Kur'ân-ı Kerîm'deki konuyla ilgili ayetler ile Hz. Peygamber'in uygulamalarına göre belirlenmiştir. Ancak zaman içerisinde ortaya çıkan yeni durumlarda Kur'an ve Sünnete aykırı olmamak kaydıyla Hz. Ömer'in kıyas ve öngörüsüne dayalı görüşlerinin etkili olduğu bilinmektedir.¹¹⁹⁸ Hz. Ömer, savaşarak veya antlaşma sonucunda elde edilen topraklarda yaşayan Yahudilerin mabetlerine dokunmamış, hem Yahudileri hem mabetlerini ganimet olarak kabul etmemiştir. Havra ve sinagogları dokunulmaz olarak kabul etmiştir.¹¹⁹⁹ Dolayısıyla, daha önceki dönemlerde olduğu gibi Hz. Ömer döneminde de fethedilen yerlerde bulunan mabetler olduğu gibi kendi hallerinde önceki işlevleri üzerine bırakılmış, talan edilmemiş, saldırıya maruz bırakılmamış ve yıkılmamıştır. Mevcut olan mabetler eski işlevi üzere hiç dokunulmadan bırakılmıştır. Ancak, fethedilen topraklarda yaşayan Yahudilere, topraklarının İslam Devleti idaresine girmeden önce var olan mabetleriyle yetinmeleri gereği şartı getirilmiştir. Yani, Yahudilere de diğer gayri müslimler gibi buldukları bölgelerde yeni havra ve sinagog yapmamaları şartı konulmuştur.¹²⁰⁰

Hz. Ömer'e atfedilen ve "eş-Şurutu'l Ömeriye" olarak da bilinen metne göre, Ehl-i Kitap'a eğitim, giyim ve dini ayinler hususunda bazı kısıtlamaların veya düzenlemelerin getirildiği görülmektedir. Ancak söz konusu bu metnin Hz. Ömer'e ait olup olmadığı ilgililerce tartışılmaktadır. Ancak Hz. Ömer, dini ayinleri, giyim kuşamları ve eğitim meselesinde Yahudiler olsun Hıristiyanlar olsun gayri müslimler için bir düzenleme ortaya koymuştur. Hz. Ömer'in Yahudiler ve Hıristiyanlara yönelik bu tarz uygulaması bir kısıtlama olarak değil de toplumun huzur ve sükûnetine yönelik olarak atılan bir adım olarak değerlendirilmesi isabetli olacaktır ve bu konudaki kalem sahipleri de bunu ifade etmişlerdir.¹²⁰¹ Aynı zamanda Hz. Ömer'in, Yahudilerin kendi geleneksel yapılarını korumaları ve Müslümanlardan farklı bir grup olduklarının belli olması amacıyla yönelik düzenlemeler de getirdiği ifade edilmiştir.¹²⁰²

2.2. Siyasi ve Sosyal İlişkiler

Hz. Ömer dönemi İslam Devletinin sınırlarının dikkate değer bir şekilde genişlediği bir dönem olmuştur. Bu durum, Hz. Ömer'in daha önce İslam Devleti sınırları içerisinde yer alan unsurlarla birlikte yeni fethedilen bölgelerde bu-

¹¹⁹⁸ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 97-98.

¹¹⁹⁹ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s. 275; Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 101.

¹²⁰⁰ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s. 279.

¹²⁰¹ Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir*, s. 57-60; Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 188-194; Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s. 280-281.

¹²⁰² Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir*, s. 66-67.

lunan topluluklarla siyasi ve sosyal anlamda daha geniş bir ilişki kurmasını gerekli kılmıştır. Hz. Ömer döneminde ve öncesinde Yahudilerin dini veya siyasi liderleri Yahudiler ile İslam Devleti arasında bir aracı olarak kabul edilmiştir. Yahudiler halifeye bir istek, şikâyet, hak gibi konularda, halife de Yahudilere herhangi bir konuda bir şey isteyeceği zaman halife ile Yahudiler arasında aracılık görevini onların dini veya siyasi liderleri üstlenmiştir. Bu da Hz. Ömer'in yani İslam'ın insan anlayışını yansıtmaması bakımından önemlidir. Hz. Ömer, hiçbir zaman Yahudilerin dini veya siyasi liderlerinin kim olacağına dair bir müdahalede bulunmamıştır. Kendilerinin lider olarak seçtiği kişi veya kişilere gerekli ihtimamı göstermiş ve onları muhatap olarak kabul etmiştir.¹²⁰³ Siyaseten Yahudilerin kendi toplulukları içerisinde liderlerini seçme hakları kendilerine Hz. Ömer tarafından da tanınmış olmalıdır.

Hz. Ömer döneminde Yahudiler kendi adli muhtariyetlerine sahip olma konusunda serbest tutulmuşlardır. Özellikle burada Yahudilerle dini ilişki alanına da girmesi açısından değinmemiz gereken bir husus bulunmaktadır. Yahudilere de diğer gayri müslimlere olduğu gibi İslam Devleti ve Müslümanlarla ilgili olmayan ve kendi aralarındaki ilişkilerle ilgili olan hususlarda kendi dini kurallarını ya da hukuklarını uygulama özgürlüğü tanınmıştır.¹²⁰⁴ Bu durum sadece Hz. Ömer dönemine has durum da değildir. Ancak Hz. Ömer döneminde İslam Devletinin sınırlarının genişlemesi neticesinde Yahudi tebaanın da çoğalmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, Yahudilerle olan ilişkilerde Hz. Ömer döneminde kayda değer bir artış olmuştur.

Hz. Ömer dönemi devletin kurumsallaşma aşamasında önemli bir yere sahiptir. İslam Devleti sınırlarında yaşayan vatandaşlara sosyal yardımlar açısından din, dil gibi ayrımlar yapılmaksızın yerine getirilmiştir. Bu durum Hz. Ömer döneminde devletin imkânlarının genişlemesi neticesinde halkın sıkıntıda olanlarına devlet sosyal yardımlar yapmıştır. Hz. Ömer, gayri müslimlere cizye almak için eziyet etmek, dövmek, hakaret etmek gibi insanlığın onuruna yakışmayan davranışları da yasaklamıştır.¹²⁰⁵ Özellikle zimmî statüsünde olanlardan hastalık, sakatlık ve herhangi bir sebepten dolayı fakir düşen ve yaşlı ve aciz olanlardan cizye kaldırılmıştır. Hatta, bu gibi kişilerden cizye kaldırılmakla kalınmamış; devletin hazinesinden kendilerine gerekli yardım yapılmıştır. Buna örnek olarak verebileceğimiz bizzat Hz. Ömer'in kendisinin şahit olduğu olay karşısında takındığı tavır önemlidir. Bir gün Hz. Ömer halkın arasında

¹²⁰³ Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, s. 276 ve 278.

¹²⁰⁴ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 99; Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir*, s. 53-57.

¹²⁰⁵ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 183-187.

iken yaşlı ve düşkün bir halde olan gözleri görmeyen bir adamın dilendiğini görür. Ona yaklaşır ve hangi dinden olduğunu sorar. O adam Yahudi olduğunu söyler. Bu durum karşısında Hz. Ömer o adama bu hale nasıl düştüğünü sorar. O adam da Hz. Ömer'e malım mülküm yok ancak buna rağmen benden cizye alınıyor, der. Sonra Hz. Ömer adamı evine götürüp karnını doyarduktan sonra Beytülmal haznedarına götürerek: "Bu ve bunun gibilerine bakınız, onun gençliğini biz yedik, cizyesini aldık, sonra onu bu durumdan kurtaramamışsak, ona acımamışız demektir. Sadaka ancak fakirlere ve miskinlere verilir, bu da Ehl-i Kitap miskinlerindedir" demiş ve o Yahudi'den cizye alınmamasını ve kendisine sadaka verilmesini emretmiştir.¹²⁰⁶ Hz. Ömer'in gayri müslimlerden cizye alınmasında herkese gücünün yeteceği miktarı belirlemesi önemli bir husustur.

Hz. Ömer'e atfedilen gayri müslimlerin kılık kıyafetiyle ilgili bazı kısıtlamalar olduğu bilinmektedir. Ancak bu söz konusu sınırlandırmaların Hz. Ömer'e ait olamayacağı konusunda alanın birçok uzmanı birleşmişlerdir. Hz. Ömer'e ait olduğu kabul edilse bile bir zorunluluk olarak değil de Hristiyan ile Yahudilerin birbirlerinden ayırt edilmesine ve onların Müslümanlara benzememesine yönelik bir uygulama olarak telakki edilmektedir. Ayrıca, böyle bir uygulamanın Yahudilerin veya Hristiyanların kendilerine ait geleneklerine sahip çıkmasına yönelik olduğu da belirtilmektedir. Ancak, her ne olursa olsun Yahudilere karşı takınmış olduğu tavır ve davranışlar göz önüne alındığında Hz. Ömer'in can, mal ve din gibi konularda kendisine güvence verdiği zimmî Yahudi tebaasına karşı bu kısıtlamaları uygulamış olması mantıksal olarak imkân dâhilinde gözükmemektedir.¹²⁰⁷

Hz. Ömer'in gayri müslimlere getirdiği söylenen giyim kuşam kurallarının bazıları şunlardır:

"Müslümanların taktıkları kuşak yerine, bellerine kalın iplikten yapılmış zünnar takacaklardır.

Başlarına çizgili kalensüve giyeceklerdir.

Atlarının eğerlerindeki tümsek tahtadan yapılmalıdır.

Pabuçları iki bağlı olacaktır.

Kadınları, cins binek develerine binmeyeceklerdir."¹²⁰⁸

Bunların yanında gayri müslimlerin eğerli ata binmemeleri, bellerine kuşak takmaları, kâküllerini kısa kesmeleri, eşeğe binmeleri gibi şartların olduğu da rivayetler arasına yer almaktadır.¹²⁰⁹

¹²⁰⁶ Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişler ve Tehcir*, s. 46-47.

¹²⁰⁷ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 192-194.

¹²⁰⁸ Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişler ve Tehcir*, s. 47.

Hz. Ömer döneminde gayri müslimlerle yapılan antlaşmalarda yanlarında silah bulundurmama, Müslümanların düşmanlarına yardımda bulunmama, Müslümanların bölgelerinde dini bir simge taşımama, ezan vakitlerinde çan çalmama, kendilerine misafir olan Müslümanları birkaç gün misafir etme gibi şartlara rağmen, giyim kuşamla ilgili bir şarta yer verilmediği bilinmektedir.¹²¹⁰ Buradan Hz. Ömer'in Yahudilere kılık kıyafet ile ilgili getirdiği iddia edilen kısıtlamaların daha sonraki döneme ait uygulamalar olup Hz. Ömer'e atfedilmiş olduğu sonucuna varılabilir.

2.3. Ekonomik-Ticari İlişkiler

İslam Devleti sınırları içerisinde yaşayan vatandaşlar inanç ve mükellefiyet açısından Müslüman ve gayri müslim olmak üzere iki kategoride değerlendirilmiştir. Bu durum, Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir zamanından beri devam edegelen bir durumdur. Bu toplumsal ayrımın uygulanmasına Hz. Ömer döneminde de devam edilmiştir. İslam Devletinde Müslüman olan ile olmayan vatandaşların devlete karşı sorumlulukları farklılık arz etmektedir. Özellikle bu farklı sorumluluklar ekonomik-ticari alanda da kendisini açık bir şekilde göstermiştir. Müslüman olanlardan zekât ve öşür vergisi alınırken gayri müslimlerden kafa vergisi olarak adlandırılan sağlıklı, gücü kuvveti yerinde olan erkeklerden cizye ve ticaretten haraç vergisi İslam Devleti idaresince alınmıştır.¹²¹¹ Bu anlamda İslam'ın Medine döneminden yani Hz. Peygamber döneminden itibaren uygulanmakta olan ve gayri müslimlerle yapılan antlaşmalar neticesinde can, mal, din gibi konularda güvence almaları karşılığında onlardan farklı veya aynı miktar cizye alınması uygulanmaktaydı. Bu uygulama Hz. Ömer döneminde de devam etmiş ve Hz. Ömer gününün şartlarına göre yeni uygulamalara başvurmuştur.¹²¹² Hz. Ömer cizye konusunda çok hassas davranmıştır. Bir gün Yahudi perişan yaşlı bir adamla karşılaşınca Hz. Ömer, ona sen neden bu haldesin diye sorar ve adam Hz. Ömer'e benden alınan cizye sebebiyle der. Bunun neticesinde Hz. Ömer bu adamın gençliğinde cizyesini biz aldık ve gençliğini harcadık diyerek o yaşlı ve düşkün Yahudi adama hazineden yardım edilmesini emreder. Hz. Ömer döneminde sadece Yahudiler için değil diğer gayri müslimler için de bu ve benzeri durumların yaşandığı bir vakıadır.¹²¹³ Gerek Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir döneminde

¹²⁰⁹ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s.102-103.

¹²¹⁰ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 189-190.

¹²¹¹ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 183-188; Cihan Eker, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişler ve Tehcir*, s. 43-45.

¹²¹² Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 150.

¹²¹³ Mustafa Fayda, "Ömer", *Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 34, ss. 44-51.

olsun gerek Hz. Ömer döneminde olsun gayri müslimlerden gücünün üstünde cizye alınmadığı gibi, kendilerine İslam Devleti tarafından verilen taahhütlerin yerine getirilemeyeceği durumlarda ise alınan cizyelerin kendilerine iade edildiği bilinmektedir.¹²¹⁴

Yahudilerin İslam Devletindeki statüleri diğer gayri müslim guruplardan farklı olmamakla birlikte, Arap Yarımadasında İslam hâkim olmadan önce de Yahudiler, ekonomik ve ticari açıdan belli ağırlığa sahiptiler. Bu anlamda Yahudilerin diğer gayri müslimlere oranla ekonomik-ticari alanda kendilerini daha fazla göstermişlerdir.¹²¹⁵ Ancak, hiçbir dönemde Yahudilere diğerlerinden farklı uygulama yoluna gidilmemiştir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz üzere İslam toplumu Müslimler ve gayri müslimler olarak iki guruptan müteşekkil olmaları hasebiyle hak ve sorumlulukları da ait oldukları gruba göre belirleniyordu. Hz. Ömer de hiçbir zaman Yahudilere ekonomik-ticari alandaki ağırlıklarına göre ayrı bir muamelede bulunmamıştır. Hz. Ömer, İslam'ın gayri müslimlere dolayısıyla Yahudilere tanımış olduğu özel mülkiyet sahibi olma ve ticaret yapma hakkı konusunda antlaşmalar çerçevesinde serbestlik göstermiş ve bu hususta gerekli hassasiyeti göstermiştir.

Yahudiler, iş ve meslek yapma konusunda Müslümanlardan çok da farklı bir konuma sahip değillerdi. Hz. Ömer döneminde Yahudilere devlet yönetimiyle alakalı bazı iş ve meslekler hariç olmak kaydıyla birçok iş ve meslek açık tutularak kısıtlamaya gidilmemiştir. Ancak Hz. Ömer döneminde de Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde İslam dininin alınıp satılması haram olan şeylerin Yahudilerce yapılması da yasaklanmıştır. Böyle olan şeyleri kendi toplulukları içerisinde yapmalarına ise herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Özel mülke verilen değer gereği hiçbir gayri müslim'in özel mülkü elinden zorla alınmamış ve bu husus titizlikle takip edilmiştir. Yahudi birine ait olan bir arsa üzerine rızası olmadan yapılan mescidi yıktırması ve kendisine arsasını iade etmesi, bu konuda Hz. Ömer'in ve Hz. Ömer'in şahsında İslam'ın ne kadar hassas olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.¹²¹⁶

Ticaret vergisi olarak Yahudiler, kazançlarının belli bir miktarını İslam Devletine vermek zorundaydı. Zimmîler ticaretten elde edilen gelirlerinden %5'ini vergi olarak verirlerken Müslümanlar %2,5'unu veriyorlardı. Bu da Müslümanların devleti savunurlarken ticarete gayri müslimlerin ağırlıkta ol-

¹²¹⁴ Mehmet Erkal, "Cizye", *DİA*, Cilt: 8, ss. 42-45.

¹²¹⁵ Sabri Hizmetli, *İslam Tarihi*, s.76, 147.

¹²¹⁶ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 106-107.

malarından kaynaklanan dengesizliği Müslümanların lehine dengelemek adına yapılan bir uygulamadır.¹²¹⁷

Hz. Ömer, ticaret ve ekonomik faaliyetlerin yapıldığı yer açısından Yahudilere ve diğer gayr-i Müslümlere bir kısıtlama ve düzenleme yapmıştır. Hicaz bölgesinde sadece Müslümanlar yaşamaya başladıktan sonra, yani bu bölgede Müslüman unsurdan başka bir topluluk kalmayınca, Yahudiler ve diğer gayri müslimlerin ticaret için hicaz bölgesinde bir bölgede üç günden fazla kalmaları yasaklanmıştır.¹²¹⁸ Bu uygulama bir bakıma sadece Müslümanların bölgesi konumundaki Hicaz bölgesinde ticaretin Müslümanların elinde olmasını sağlamak ve bu bölgeyi gayri müslim unsurlardan uzak tutmak olarak değerlendirilebilir.

3. Hayber ve Civarındaki Yahudilerin Tehcir Meselesi

Hayber ve civarında yaşayan Yahudiler, Hz. Peygamber döneminde İslam Devletinin hâkimiyetini kabul etmiş ve Hz. Peygamber ile antlaşma neticesinde zirai ortaklık olarak bilinen yetiştirdikleri mahsulün yarısını İslam Devletine verme karşılığında Hayber ve civarındaki Yahudilere, Müslümanların istediği vakte kadar kendi yurtlarında kalmalarına izin verilmiştir. Hz. Ebu Bekir döneminde göze çarpan bir rahatsızlığın olmaması ve Müslümanların henüz ziraatla uğraşacak kadar çoğalıp ve ziraat konusunda yeteri kadar bilgi ve beceri sahibi olamamaları gibi sebeplerle Yahudiler kendi yurtlarında Hz. Peygamber'in kendileriyle yaptığı anlaşma çerçevesinde kalmaya devam etmişlerdir.¹²¹⁹

Hayber ve civarındaki Yahudiler, Müslümanlara karşı huzursuzluk teşkil etmeye başlaması ve Müslümanların ziraatla uğraşacak sayı ve bilgiye ulaşmaları neticesinde Hz. Ömer Yahudileri, Hayber'den hicretin 20. yılında tehcir etmiştir. Özellikle bu olayın gerçekleştiği tarihe dikkat etmek gereklidir. Çünkü bazı önyargı sahibi olanlar, Hz. Ömer'in Yahudilere haksızlık yaptığına vurgu yapmaktadırlar. Halbuki, Hz. Ömer'in Yahudileri Hayber ve civarından tehcir etmesinin bazı gerekçeleri bulunmaktadır. Bunların başında, Hayber'in Şam ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle güvenlik açısından Müslümanlara sıkıntı oluşturması geliyordu. Diğer bir güvenlik gerekçesi ise, beraberindekilerle birlikte Abdullah bin Ömer'in Hayber'deki bahçelerin durumunu

¹²¹⁷ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 212; Ebu'l Ala Mevdudî, "İslam'da Gayri müslimlere Tanınan Haklar", 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 7, Çev. Osman Güner, Samsun 1993, ss.181-199.

¹²¹⁸ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s. 108.

¹²¹⁹ Eyüp Baş, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, s.63-68; Mustafa Fayda, "Hz. Ömer'in Hayber ve Çevresi İle Necran'dan Gayri Müslimleri Çıkarması", ss.51-66.

gözden geçirmek için bir gece uyurken evin damından aşağı atılması neticesinde kollarının kırılmasıdır. Bu bir suikast girişimi olarak yapılmıştır. Bu olay sonrasında Hz. Ömer, Medine’de sahabeyi toplamış ve “ Biz Hayberlilerle onları istediğimiz vakit çıkarmak üzere anlaşmıştık. Daha önce Ensar’dan birine tecavüz ettikleri gibi şimdi de Abdullah bin Ömer’e saldırdılar. Orada onlardan başka bize düşman kesilen bir kimse tanımıyoruz. Kimin Hayber’de malı varsa alsın. Çünkü ben onları oradan ihraç ediyorum”, diyerek Hayber Yahudileriyle ilgili verdiği kararını açıklamıştır.

Hz. Ömer’in bu kararını vermede tek bir unsur etkili olmamıştır. Öncelikle bahsi geçen suikast ve öncesindeki olaylarla birlikte artık Hz. Peygamber’in Yahudileri yerlerinde zirai ortaklıkla bırakma sebepleri olarak düşünülen durumun ortadan kalkması etkili olmuştur. Zaten Hz. Peygamber, Hayberlilerle istediği zaman onları çıkarmak üzere anlaşmıştı. Şartlar gereği Hz. Ömer, onları hiçbir hak kaybına uğratmadan yine İslam Devletinin sınırları içerisinde zimmî statüsünde başka bir yere yerleşmek üzere tehcir etmiştir.

Hayber savaşla ele geçen bir bölge olması nedeniyle ganimet statüsünde olduğu için Hz. Ömer, kimin Hayber’de ne kadar hakkı varsa alsın, demiştir.¹²²⁰ Netice olarak Hz. Ömer, tehcir ederken Hayber Yahudilerinin hakları hususunda gereken titizliği göstermiştir.

SONUÇ

Hz. Ömer, yukarıda da izah etme gayreti içinde olduğumuz gibi, dönemdeki fetihler neticesinde İslam Devleti idaresini kabul eden Yahudileri Kur’an’ın hükümleri çerçevesinde değerlendirmiş ve onları daha önce Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir zamanındaki gibi zimmî kabul ederek kendilerine cizye diye adlandırılan vergi karşılığında eman(güvence) vermiştir. En önemli kabul edebileceğimiz gelişme olarak Hz. Ömer, savaşarak veya anlaşma sonunda elde edilen yerlerdeki Yahudileri ganimet anlayışının dışında tutarak İslam Devletine vermeleri gereken vergi karşılığında hür kabul etmiştir. Bu da İslam’ın insana verdiği değeri yansıtmaya açısından dikkate değerdir.

Hz. Ömer, İslam’ın ilk zamanlardaki uygulamalardan farklı olarak fethe edilen arazileri, bu arazileri işleyecek sayı ve kalitede Müslümanın olmayışı, arazilerin tek elde toplanmasının önüne geçilmesi, İslam Devletinin giderlerinin karşılanması ve gelecek Müslüman neslin gözetilmesi gibi sebeplerle fethe katılan Müslümanlara taksim etmeyerek gelirlerini hazineye bırakmıştır. Bu uygulama neticesinde hem araziye belli yükümlülükler karşılığında işleyecek

¹²²⁰ Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, s. 263- 275.

olan Yahudiler hem de İslam Devletinin gelirlerinin artması vesilesiyle Müslümanlar kazançlı olmuştur.

Hz. Ömer, Yahudilerden imkânları çerçevesinde vergi alınmasını, imkânı olmayanlardan da alınmamasını emretmiştir. Hatta o, düşkün bir Yahudi'ye hazineden yardım edilmesini istemiştir.

Hz. Ömer, Hayber ve civarındaki Yahudileri çıkarmıştır. Ancak bunun farklı gerekçeleri olmakla birlikte o, Yahudilerin hak kaybı yaşamasına müsaade etmemiştir. Hz. Ömer, Yahudilerin inançlarına, ibadetlerine müdahale etmemiştir. En önemli diyebileceğimiz husus ise, Hz. Ömer'in Yahudilerle olan ilişkileri sadece bir müsamahadan ibaret değildir, İslam'ın bu konudaki anlayışının bir tezahürüdür.

KAYNAKÇA

- Atçeken, İsmail Hakkı, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1992.
- Baş, Eyüp, *İslam'ın İlk Döneminde Müslüman-Yahudi İlişkileri*, Gökkuşbuğ, İstanbul 2004.
- Eker, Cihan, *Hz. Ömer Devrinde Ehl-i Kitapla İlişkiler ve Tehcir* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006.
- Erkal, Mehmet, "Cizye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Cilt: 8.
- Fayda, Mustafa, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2014.
- , *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2006.
- , "Hz. Ömer'in Hayber ve Çevresi İle Necran'dan Gayri müslimleri Çıkarması", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I*, İzmir 1983.
- , "Ömer", *Diyanet İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 34.
- Hizmetli, Sabri, *İslam Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991.
- Mevdudî, Ebu'l Ala, "İslam'da Gayri müslimlere Tanınan Haklar", *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 7, Çev.: Osman Güner, Samsun 1993.